

در دفاع از اصلاحات دینی اسلامی

به قلم حسن اسمیک (/fa/experts/hsn-asmyk/)

۸ مه ۲۰۲۰

همچنین دست‌یافتنی به

/ (English (/policy-analysis/defense-islamic-religious-reform

العربية (/ar/policy-analysis/dfaaan-n-tjdyd-alkhtab-alldyny-alaslamy/)

درباره نویسنده

حسن اسمیک (/fa/experts/hsn-asmyk/)

حسن اسمیک: متفکر روشنفکر و بازرگان اردنی و رئیس هیأت امنای اندیشکده استراتژیک‌ها است.

تحلیل کوتاه

بدون شک ما در زمانی به سر می‌بریم که جنبش‌های قدرتمند چه از سوی نهادهای بین‌المللی و چه منطقه‌ای خواستار اصلاحات دینی شده‌اند. دعوت به اصلاحات دینی دعوتی کاملاً واقعی است و تعبیری است قدرتمند از احساس نیاز به انجام بازنگری و انتقاد-از-خود.

علی‌رغم پیشرفت‌های عمده در وسائل و راه‌های ارتباط مدرن جوانان عرب امروزی نیازی فوری به عرضه جدیدی از باورهای اخلاقی و مذهبی دارند تا بتوانند با مجهز شدن به سلاح قدرتمند دانش و یادگیری در جهت این تغییرات و نوآوری‌ها حرکت کنند. بر کسی پوشیده نیست که روش‌های تنگ‌نظرانه سنتی در جلب مخاطبان دلیل اصلی بیگانه شدن بسیاری از افراد از گفتمان دینی و حتی عاملی در حرکت آنان به سوی الحاد است.

علاقه‌مندان به اصلاحات دینی اغلب به این چشم‌نگریسته می‌شوند که گویی به دام دشمنان اسلام افتاده‌اند. آنان با اتهامات متعددی مواجه اند از جمله این که به حساب دین ما و مصالح امت به غرب خدمت می‌کنند.

درست است که دعوت به اصلاح دینی (<https://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/a-plea-for-moderate-islam>) در برخی موارد از غرب می‌آید. به‌خصوص در روزهای پس از وقایع ۱۱ سپتامبر بسیاری از سیاستمداران و متفکران غربی خواستار اصلاحات شدند چرا که ایده اصلاح دینی را نوشاروی تروریسم و خشونت می‌دانستند. یکی از پیشنهادهاى آنان تغییر محتوای دروس آموزشی از جمله در موسسات آموزش علوم اسلامی بود.

همزمان چندین دولت عرب و اسلامی نیز به دلیل خشونت‌هایی که در کشورهايشان با آن مواجه اند خواستار اصلاحات دینی شده‌اند (<https://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/eliminating-radicalism-in-arab-and-islamic-world-education-before-prison-an>)

جنبش‌های غیردینی دانشوران و چهره‌های رسانه‌ای نیز بحث توسعه ساختاری گفتمان دینی را مطرح کرده‌اند.

به‌علاوه شمار قابل توجهی از دانشوران روشن‌ضمیر اهل شریعت نیز اصلاحات دینی را مطالبه کرده‌اند. اصلاحاتی که در راستای مفاهیم و اوضاع جدیدی باشد که جهانی شدن و ابزارهای پیشرفته عصر مدرن مانند اینترنت ایجاد کرده است. این دانشوران می‌گویند که اصلاحاتی ضروری است که برای همگامی با تحولات عظیم از نظر حجم و تنوع اطلاعات قابل دسترس طراحی شده باشد و این تحولات به‌ویژه در سپهر فرهنگی زمان را برای اصلاح مناسب می‌سازد. گوش فرادادن به این صداها به‌ویژه از این نظر که آهنگ زندگی مدرن به‌سرعت نیازها و انتظارات افراد دارای ذهنیت مذهبی را تغییر می‌دهد. مصلحت‌اندیشانه است.

ایجاد یک رویکرد معقول برای اصلاح

اولا اذعان به این نکته مهم است که ترک توسعه مفاهیم و روش‌هایمان تنها به این دلیل که غرب از ما چنین می‌خواهد از منظر عقلی و شرعی صحیح نیست. آنچه که دیگران درباره ما می‌گویند و از ما به خاطر آن انتقاد می‌کنند ممکن است گاهی درست باشد بنابراین ما باید گوش دهیم قضاوت کنیم و بر آن انتقادات تأمل کنیم. پس از این فرایند باید تصمیم بگیریم که انتقاد را قبول داریم یا نه و یا برخی ابعادش را می‌پذیریم و از بخش‌های دیگرش صرف‌نظر می‌کنیم. هرچند مخالفت با گفتمان اصلاح دینی به طور کلی تنها به این دلیل که برخی مطالبات برای اصلاح از جانب دیگران مطرح شده نه با عقل جور درمی‌آید و نه با دین.

همان‌طور که برخی دانشوران گفته‌اند آنچه که به صلاح مسلمانان در قرن دوم هجری بود الزاما به صلاح جوامع مسلمان در قرن پانزدهم هجری نیست. به همین ترتیب نحوه تدوین گفتمان دینی در یک دوره زمانی الزاما برای همه زمان‌ها کارساز نیست وضعیتی که به‌ویژه در عصر حاضر مشهود است.

با اذعان به یک حقیقت بنیادین اصلاح برایمان ضرورت می‌شود: ذهن بشر واقعیت‌های هستی و سازه‌های احیا و تغییر و تکامل را به شکل تدریجی درک می‌کند. بنابراین بدون اصلاح دینی امکان ندارد که ملل عرب و مسلمان (یا هر ملت دیگری) رشد کنند. جوانان ما نیز نمی‌توانند به اهداف‌شان در علم معرفت خلافت و تغییر برسند.

وضعیت موجود برای جامعه ما پیامدهای جدی دارد. دیده‌ایم که گفتمان افراط‌گرایی چطور سازمان‌های تروریستی چون القاعده و داعش (<https://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/Terrorism-Extremism-Coronavirus-ISIS-Al-Qaeda-Resurgence-COVID-19>) را پدید آورد. همچنین شاهد بوده‌ایم که رژیم ایران چگونه با هدف قرار دادن شور و شوق و غرائز مردم خود به روشی نه‌چندان سازگار با اهداف دین مسائل دینی را به حراج می‌گذارد تا بر مردم حکومت کند و دیده‌ایم که کشورهای بزرگی چون پاکستان افغانستان ایران و عراق چگونه به دلیل چیره شدن ذهنیت دینی کاملاً درمانده شده‌اند.

انقلاب ارتباطات مدرن جهان امروز را به دهکده‌ای کوچک بدل ساخته است. به همین سبب مردم اکنون آرمان‌ها و مفاهیم جدیدی دارند که در سایه سرعت بی‌سابقه انتقال و آگاهی از فراوانی نگرش‌ها و فرصت‌ها در جهان پدید آمده است. این بیداری اولویت‌های جدیدی (<https://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/the-futile-quest-for-moderate-islam>) را از نظر ارزش‌ها و رفتارها تکلیف کرده است.

اگر گفتمان دینی متناسب با این وضعیت تغییر نکند از وادی دیگری سر در خواهد آورد که با آنچه مردم هرروز می‌بینند می‌شنوند و تجربه می‌کنند متفاوت خواهد بود. اگر مردم نتوانند ببینند که گفتمان دینی چگونه با زندگی‌شان ارتباط برقرار می‌کند مسئله دین اهمیت و نفوذ خود را از دست خواهد داد. تکیه بر تسخیر عواطف دیگر کافی نیست. گفتمان دینی باید به موازات عقلانیت و منطق پیش برود. باید از پیشرفت‌های علمی معاصر تغذیه کند تا بتواند با آن هماهنگ بماند.

این‌طور نیست که هر گفتمان دینی همیشه در یک سطح ثابت از پیروی نسبت به اصول رویکرد خود قرار داشته باشد یا از نظر ظرفیت و کیفیت در آن سطح بماند. گفتمان‌هایی هستند که با خرافه حدیث‌های جعلی و قصه‌های عجیب و غریب شناخته می‌شوند و کاربردشان قرار است برانگیختن اشتیاق تحسین و عواطف مردم باشد. گفتمان‌هایی هم هستند که نگرانی اصلی‌شان مسائل جزئی است و با اولویت دادن به مسائل حاشیه‌ای باعث می‌شوند که بسیاری از مردم احساس کنند که گفتمان دینی آرمان‌هایشان را محقق نمی‌کند و یا با مطالبات زمانه منطبق نیست.

همه اینها باید کسانی را که گفتمان دینی ارائه می‌دهند به تلاش بیشتر رهنمون شود تا به شکل مستمر این گفتمان را توسعه دهند تا در سطح لازم برای هم‌تراز بودن با آرمان‌های جوانان و نسل‌های آینده باقی بماند.

پیروان ادیان مختلف دین را برای اهداف سیاسی کسب قدرت و منافع دنیوی به کار گرفته‌اند و این به درگیری‌های خونین در میان پیروان ادیان منجر شده است. از این جهت اصلاح دینی یک ضرورت فوری نه فقط برای اسلام بلکه برای تمامی ادیان است تا تمامی اشکال تعصب دینی و نفرت از دیگرانی که از نظر دین فرقه و قومیت متفاوت اند ریشه‌کن شود. همه اینها به این معنی است که ما باید به سهم خود برای ترویج این اصلاحات کار کنیم.

اگر جوامع اسلامی و دیگر جوامع از چنین کاری عاجز باشند به احتمال زیاد بشریت در نبرد با خواسته‌ها و شعارهای افراطی و مقابله با ناب‌گرایی که بر محیط و در سخن چهره‌های دینی غالب است شکست خواهد خورد. ما در عصری استثنایی به سر می‌بریم ممکن است حیات دینی مردم دستخوش تحولی مهم شود چرا که بسیاری از مردم به دنبال از دست دادن عزیزان‌شان بر اثر همه‌گیری ویروس کرونا به دنبال چیزی برای پرکردن خلأ معنوی خود هستند. آنان همچنین به دنبال منابع الهام برای احیای امید و یافتن انگیزه برای بازگشت به

کار پس از پایان همه‌گیری می‌گردند. زمان برای اصلاح‌جویان فرارسیده تا پیامی تازه به جست‌وجوگران ارائه دهند و اگر چنین نشود این خطر هست که عموم مردم به وضعیت موجود تن دهند.

**این مقاله در تریبون آزاد فکره از ستون‌های بخش عربی وبسایت انستیتو واشنگتن منتشر شده است. نظرات بیان‌شده از سوی نویسندگان این تریبون آرای شخصی هر یک از نویسندگان است و لزوماً مورد تأیید انستیتو کارمندان آن، هیئت امنا و هیئت مشاوران آن نیست.*

RECOMMENDED

BRIEF ANALYSIS

Iran Takes Next Steps on Rocket Technology

فوریه ۲۰۲۲

Farzin Nadimi

(/policy-analysis/iran-takes-next-steps-rocket-technology)

BRIEF ANALYSIS

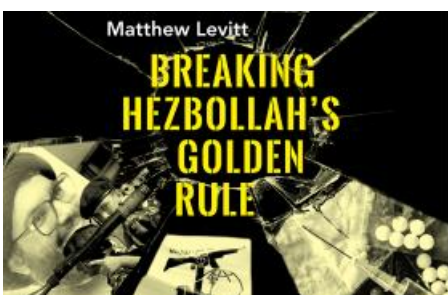
Saudi Arabia Adjusts Its History, Diminishing the Role of Wahhabism

فوریه ۲۰۲۲

Simon Henderson

(/policy-analysis/saudi-arabia-adjusts-its-history-diminishing-role-wahhabism)

ARTICLES & TESTIMONY

Podcast: Breaking Hezbollah's Golden Rule

٩٦.٢٢ أيار

♦
Matthew Levitt

(/policy-analysis/podcast-breaking-hezbollahs-golden-rule)